

CORRIDOR TO THE PAST

RHODFEDD PR GORFFENNOL

Circular walk/ Approx 5 Km (3.1 miles)/ 1.5 hours

Taith gylch/Tua 5 Km (3.1 milltir)/1.5 awr

TREASURE TRAILS LLWYBRAU TRYSDR

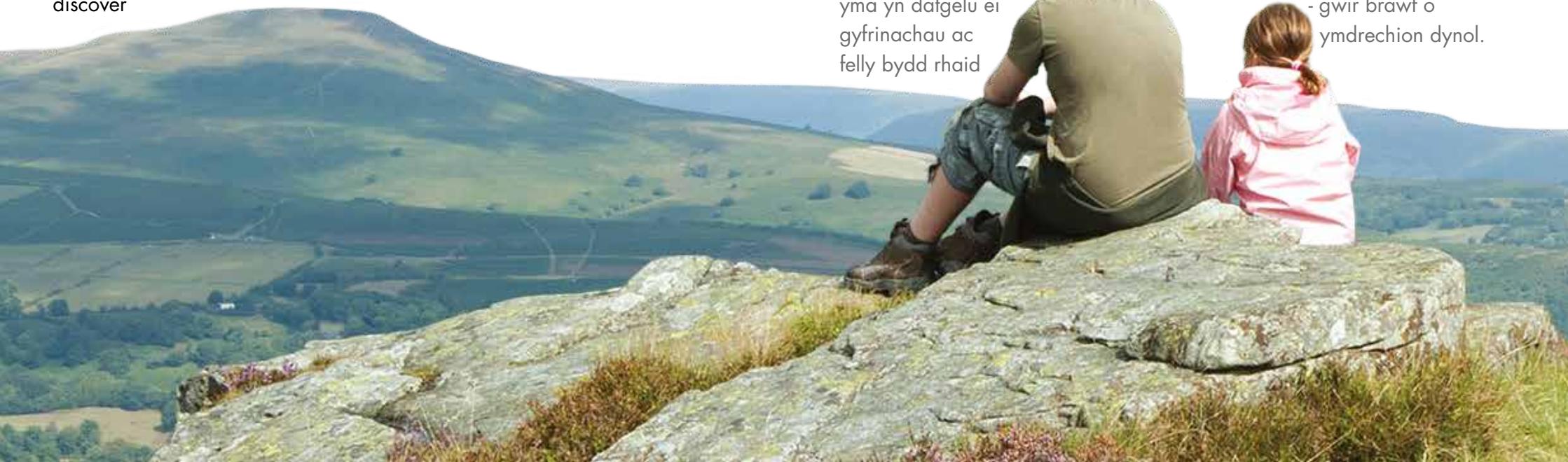
TREASURE TRAIL TALES

Welcome to the Blaenavon World Heritage Site! Since the year 2000 this industrial landscape has been recognised as one of the world's top heritage treasures. This is because it is one of the very few places where you can follow the story of the industrial revolution. A story that was first carved into the landscape by an army of people, using little more than picks and shovels, some 200 years ago.

However, this industrial landscape does not reveal its secrets very easily so you will have to get out and discover

its hidden gems for yourselves! To help you, we've created this series of 'Treasure Trails', each one with a tale to tell, treasure to find and challenges to complete along the way.

We hope you have fun exploring the Blaenavon World Heritage Site. By the time you've walked our trails you'll be an expert in reading the landscape, seeing it for what it really is, full of character and historical interest - a true testament to human endeavour.

STORIâu TEITHIAU TRYSOR

Croeso i Safle Treftadaeth Byd Blaenafon! Ers y flwyddyn 2000 mae'r tirlun diwydiannol hwn wedi'i gydnabod yn un o drysorau pennaf treftadaeth y byd. Y rheswm am hyn yw ei fod yn un o'r ychydig iawn o leoedd lle gallwch ddilyn storï'r chwyldro diwydiannol. Dyma sori a gafodd ei naddu gyntaf yn y tirlun gan fyddin o bobl yn defnyddio fawr ddim mwy na chaib a rhaw, tua 200 mlynedd yn ôl.

Er hynny, nid ar chwarae bach y mae'r tirlun diwydiannol yma yn datgelu ei gyfrinachau ac felly bydd rhaid

ichi fynd ati i ganfod ei drysorau cudd dros och eich hunain! I'ch helpu, rydyn ni wedi creu'r gyfres yma o 'Teithiau Trysor', bob un â'i stori i'w hadrodd, ei drysor i'w ganfod a'i heriau i'w cwlhau ar hyd y ffordd.

Gobeithio y cewch chi hwyl yn crwydro Safle Treftadaeth Byd Blaenafon. Erbyn ichi gerdded ein llwybrau fe fyddwch yn arbenigwr mewn darllen y tirlun. Byddwch yn gweld beth sydd yno mewn gwirionedd, tirlun llawn cymeriad a diddordeb hanesyddol

- gwir brawf o ymdrechion dynol.

The Quarry Manager's Tale

Look up at the hillside from the old railway viaduct. The savage cuts in the rock face are now half concealed by nature. But it's a thin disguise. This is an industrial landscape. A once noisy, thriving hub of activity, founded on a desire to win limestone.

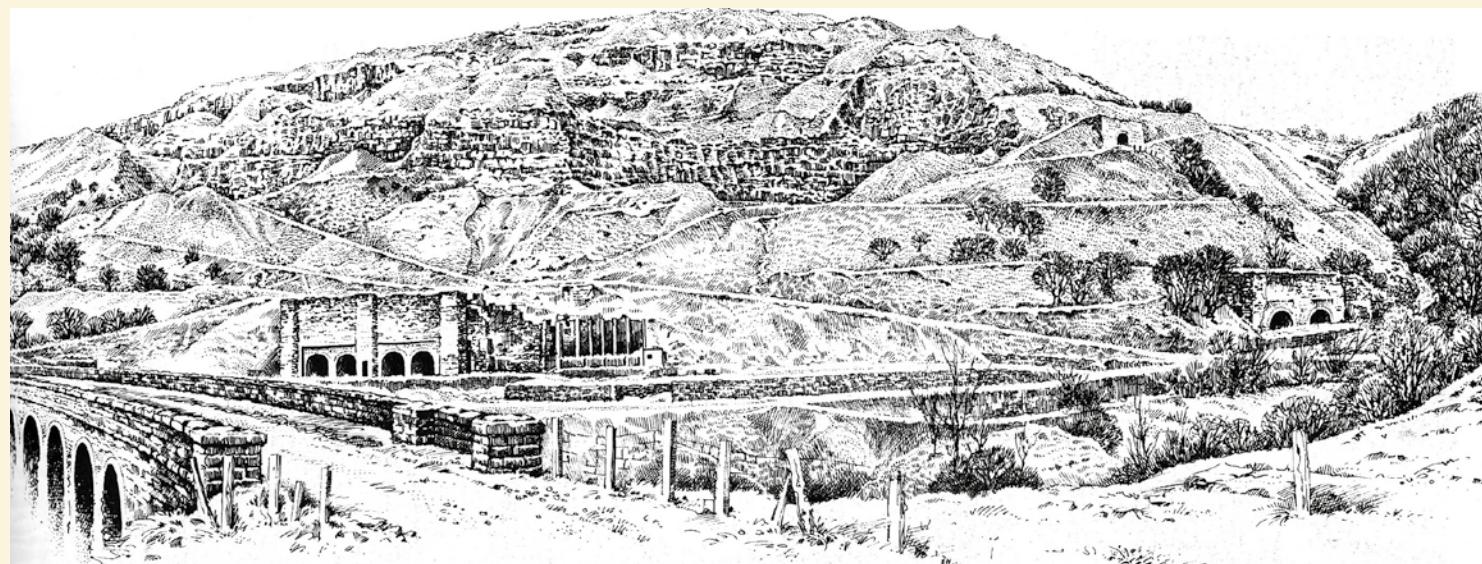
Before my time limestone was needed for iron-making by the Clydach Ironworks in the valley below. At the top of the mountain outcrops of the rock were more easily won. If you look carefully you might be able to pick out the older quarry workings and the remains of an incline – a cleverly engineered route down which the limestone was transported.

By the time my family and I arrived in 1859, the Merthyr Tredegar & Abergavenny Railway was being constructed in the Gorge utilising part of the route of an older tramroad. My first task as quarry manager was to ensure that the railway company was supplied with the stone they required for the construction of the viaduct. The one you are

standing on!

The temple like edifices are the limekilns. They were built to burn the limestone and create 'quicklime' - sold for use in mortar and as a fertiliser. Behind is the quarry. In 1896, just after I'd retired from the works, 30 men were employed here. The place would ring with the sound of the quarrymen winning the stone.

These days I prefer to turn my back on the old Clydach Limeworks and look out across the trees. The Gorge, like a corridor to the past, stretches away and into the distance.

Clydach limeworks & railway viaduct
Gwaith calch a thraphont rheilffordd Clydach

Stori Rheolwr y Chwarel

Edrychwch i fyny'r llethr o hen draphont y rheilffordd. Erbyn hyn mae'r toriadau llym ar wyneb y graig wedi eu hanner cuddio, diolch i natur. Ond mân orchudd ydyw. Tirwedd ddiwydiannol yw hon. Bwrlwm o weithgarwch swnllyd, bywiog a seiliwyd ar yr awydd i gloddio calchfaen.

Cyn fy amser i, roedd Gwaith Haearn Clydach yn y cwm islaw angen calchfaen i wneud haearn. Ar ben y mynydd roedd briadiau'r graig yn haws mynd atynt. Os edrychwch yn ofalus mae'n bosib y gwelwch weithiau hŵn y chwarel a'r hyn sy'n weddill o'r inclein – llwybr clyfar am i lawr i gludo'r calchfaen.

Erbyn i mi a fy rheulu gyrraedd ym 1859, roedd Rheilffordd Merthyr Tredegar a'r Fenni yn cael ei hadeiladu yn y Ceunant, a defnyddiwyd rhan o lwybr hen dramffordd. Fy nhags gyntaf fel rheolwr y chwarel oedd sicrhau bod cwmni'r rheilffordd yn cyflenwi'r cerrig oedd eu hangen arnynt i adeiladu'r draphont. Yr un yr ydych yn sefyll arni! Odynnau calch yw'r adeiladau sydd fel temlau. Cawsant eu hadeiladu i losgi'r calchfaen a chreu 'calch brwd' – a werthwyd i'w ddefnyddio mewn morter ac fel gwrtraith. Y tu ôl, mae'r chwarel. Ym 1896, ychydig ar ôl i mi ymddeol o'r gwaith, cyflogwyd 30 o ddynion yno. Byddai'r lle'n atseini â sain y

chwarelwyr yn cloddio'r garreg.

Y dyddiau yma mae'n well gen i droi fy nghefn ar hen Waith Calch Clydach ac edrych allan dros y coed. Mae'r ceunant fel rhodfa i'r gorffennol yn ymestyn i ffwrdd, i mewn i'r pellter.

The last train through the Gorge

Work started on the Merthyr, Tredegar & Abergavenny Railway in 1860 and it took 19 years to complete. The line through the Gorge was set at one of the steepest gradients on the British Railway network and as a result trains running downhill were restricted to 25 mph! It is said that when the very last train ran through the Gorge, householders along the route turned their kitchen and bedroom lights on and off to signal the trains passing.

Clydach Tunnel mouths circa 1950
Mynedfa Twnnel Clydach tua 1950

Y trêñ olaf drwy'r Ceunant

Dechreuodd y gwaith ar Rheilffordd Merthyr, Tredegar a'r Fenni ym 1860 a chymerodd 19 mlynedd i'w chwblhau. Gosodwyd y llinell drwy'r Ceunant ar un o'r llethrâu mwyaf serth ar rhwydwaith Rheilffydd Prydain ac o ganlyniad cafodd y cyflymder ei gyfyngu i 25 mya! Dywedyd, pan aeth y trêñ olaf un drwy'r ceunant, i'r trigolion ar hyd y llwybr droi oleuadau eu cegin a'u hystafelloedd gwely ymlaen a'u diffodd bob yn ail i gydnabod y trenau wrth iddynt fynd heibio.

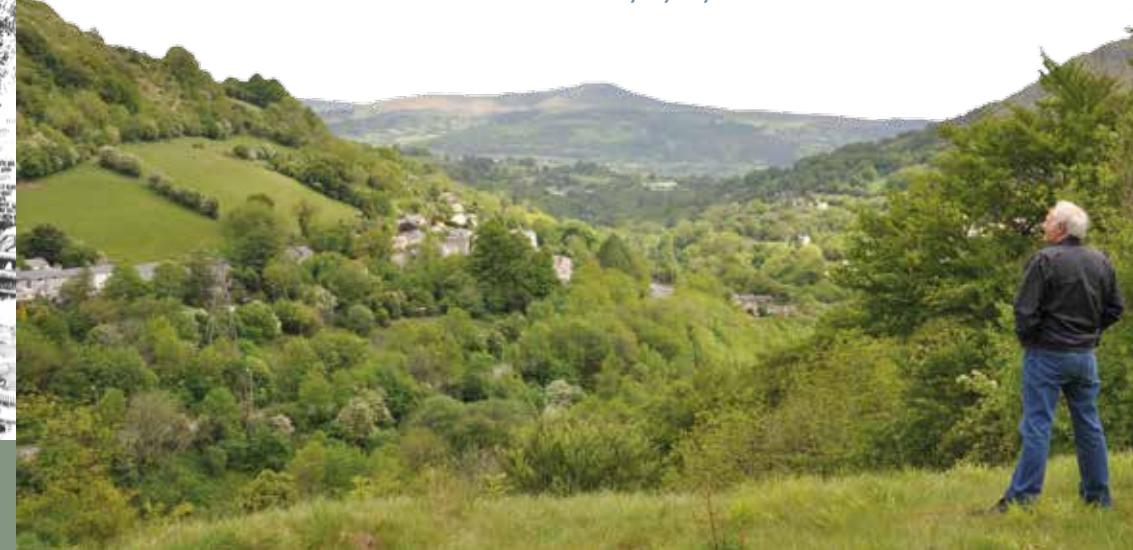
Llanelly Quarry Challenge

To take the challenge you will first need to find the Llanelly Quarry Treasure Marker... it's a cast iron disc set in the ground just off the cycle path near a bench at the entrance to the quarry. Once you've found it stand on top and look down the Gorge. If it's a clear day you'll be able to see a hilltop somewhere in the distance. Do you know the name of this hill? What direction do you need to look in to see it? How far away do you think it is? The answers to the challenge can be found on the back cover of this leaflet.

Her Chwarel Llanelli

I gymryd rhan yn yr her, yn gyntaf bydd angen i chi ddod o hyd i Farc Trysor Chwarel Llanelli... sef disg haearn bwrw wedi ei osod yn y ddaear ychydig oddi ar y llwybr beicio, ger mainc wrth fynedfa'r chwarel. Unwaith y byddwch wedi dod o hyd iddo arhoswch arno ac edrychwch i lawr y Ceunant. Os yw'n ddiwrnod clir fe welwch ben bryn yn y pellter. Wyddoch chi enw'r bryn? I ba gyfeiriad sydd angen i chi edrych i'w weld? Pa mor bell i ffwrdd ydy'r bryn yn eich barn chi? Mae'r atebion i'r heriau i'w gweld ar glawr cefn y llyfrynn yma.

SPOTTER'S GUIDE CANLLAW I WYLWYR

Ten top spots Y Deg Mwyaf Poblogaidd

The result of all that industrial activity is a rich mosaic of habitats for wildlife and a highly diverse range of species that have made the Blaenavon World Heritage Site their home. What might you expect to see along the way? To help you identify some of the inhabitants we've highlighted a few below. See if you can spot them too...

Mae'r holl weithgarwch diwydiannol wedi arwain at frithwaith cyfoethog o gynefinoedd i fywyd gwylt ac ystod amrywiol tu hwnt o rywogaethau sydd bellach yn byw ar Safle Treftadaeth y Byd. Beth fyddch chi'n disgwl ei weld ar hyd y ffordd? I'ch helpu i ganfod rhai o'r rhywogaethau, rydym wedi eu hamlygu uchod. Beth am weld a fedrwrch chi eu gweld hefyd...

Grayling Butterfly
Gweirloyn llwydRed Kite
Barcud cochJackdaw
Jac-y-dodWillow Warbler
Telor yr helygSmall Heath Butterfly
Gweirloyn bach y waunBlack Darter Dragonfly
Picellwr duGreen Woodpecker
Cnocell werddJay
Sgrech y coedChaffinch
Ji-bincYellow Rattle
Cribell felen

How did you get on?
Sut wnaethoch chi?

you're a top spotter!
rydych chi'n wylwr gwych!

good spotting
da iawn wir

room to improve your spots!
lle i wella!

never mind better luck on the next Treasure Trail!
peidiwch â phoeni, gwell lwc ar y llwybr Trysor nesaf!

0 0.25Km

From Abergavenny
O'r Fenny

★ Trail Starts Here
Llwybr yn Dechrau Yma

P
Car Parks
Maes Parcio
Walk Route
Llwybr y Daith

From Brynmawr
O Frynmawr

1
The Llam-march Railroad as it might have appeared in 1795
Rheilffordd Llam-march fel yr ymddangosai yn ôl pob tebyg ym 1795

2

Keep following the cycle track.

3

CLYDACH

4

Llanelly Quarry as it may have appeared in the 1920's
Chwarel Llanelli fel yr ymddangosai yn ôl pob tebyg yn y 1920au

5

Merthyr Tredegar and
Abergavenny Railway viaduct
Traphont Rheilffordd Merthyr,
Tredegar a'r Fenni

6

6. Old railway cottages

On your right are some old railway cottages. Look out for the peculiar 'thin houses'.

After a further 400M the cycle track takes a sharp left turn. Keep following the cycle track downhill. When the cycle track turns sharp right bear left into the village, crossing a stone bridge and an old red telephone box on your left. Carry on down Station Road back to the Clydach South Car Park at the bottom of the hill.

We hope you enjoyed your walk and will want to explore our other Treasure Trails in the Blaenavon Industrial Landscape World Heritage Site.

Dechreuwch ym Maes Parcio'r De ar Heol yr Orsaf, Clydach.

O fyneda'r maes parcio cerddwch i gyfeiriad y de orllewin ar hyd Heol yr Orsaf tuag at y pentref, ac ar ôl tua 50m dilynwch yr heol tua'r dde ac i lawr y bryn tuag at yr afon.

Ar ôl tua 75m fe ddowch i bont garreg sy'n croesi Afon Clydach.

1. Hen bont garreg

Roedd yr hen bont garreg sy'n croesi'r afon yma unwaith yn cario rheilffordd Llam-march, ffurf gynnar o dramffordd i gefyllau a dynnai certiau, i gysylltu Gwaith Haearn Clydach â Chamlas Mynwy ac Aberhonddu.

Croeswch y bont ac ewch drwy'r giât ar y chwith. Dilynwch yr heol am 75m pellach tan i chi ddod i bont haearn ar eich ochr chwith.

2. Gwaith Haearn Clydach

Mae adfeilion rhamantus a heddychlon Gwaith Haearn Clydach y gwelwch o'ch blaenau heddwch ymhell iawn o'r anghenfil diwydiannol a anadlai dân rhyw 200 mlynedd yn ôl. Roedd y datblygiad diwydiannol a sefydlwyd gan Gwmni Gwaith Haearn

Clydach ym 1793, yn nodweddiau o'r ffwrneisi chwyth a danwyd â chols i gynhyrchu haearn bwrr ledled Blaenau'r Cymoedd tuag at ddiweddu 18fed ganrif.

Dilynnwch y llwybr ar ochr dde y gwaith haearn ac ewch i fyny'r llethr ar hyd hen llwybr dramffordd gyn. Trowch i'r dde ac ymunwch â Heol Dan y coed ac ar ôl tua 200m trowch i'r dde a dilynnwch yr heol hyd at ei ddiweddu. Ewch i'r chwith ar ddiweddu yr heol gan ddilyn y llwybr glaswellog tu ôl i'r tai. Ychydig ar ôl pont haearn fach â rheilau metel, ewch i'r dde ac i fyny llethr serth.

3. Inclein y dramffordd

Wrth i chi fynd i fyny'r llethr, rydych unwaith eto'n dilyn llwybr hen dramffordd a adeiladwyd mewn ffordd ddyfeisgar iawn ar 'blân ar oleddif'. Trwy ddefnyddio dwy set o rheilau paralel a gyda chymorth disgrifiant, byddai wagenni llawn yn mynd i lawr gan dynnu wagenni gwag yn ôl i fyny'r llethr i'w llenwi.

O'ch blaenau, ar ben y llethr mae Chwarel Llanelli. Cyn mynd ymlaen i'r chwarel, cymerwch ennyd i fwynhau'r golygfeydd trawiadol dros Geunant Clydach, yna cerddwch i fyny Heol y Chwarel am tua 100m a chadw at y chwith i ymuno â'r llwybr beicio.

4. Chwarel Llanelli

Sefydlywd Chwarel Llanelli yn wreiddiol i gyflenwi calch i Waith Haearn Clydach yn y cwm islaw. Wrth i chi fynd heibio o flaen y chwarel, roedd y llwybr yr ydych yn sefyll arno nawr, yn llwybr Rheilffordd Merthyr Tredegar a'r Fenni ar un adeg. Heddiw, llwybr 46 ydyw ar y Rhwydwaith Beicio Cenedlaethol.

Cerddwch ar hyd yr hen drac gan fynd heibio mynedfa Twnnel Clydach ar eich ochr dde. Cadwch at y llwybr beicio. Wrth i chi gyrraedd pen pellaf pentref Clydach cadwch lygad yn agored am yr hen orsaif rheilffordd ar eich ochr dde.

5. Traphont Rheilffordd a Gwaith Haearn Clydach

Wrth i chi gerdded ar draws y draphont rheilffordd grom, hardd edrychwrh i'r dde i weld Gwaith Calch Clydach gyda'i odynnau calch trawiadol ôl i bwâu dwbl.

Daliwch ymlaen i ddilyn y llwybr beicio.

6. Hen fythynnod y rheilffordd

Ar eich ochr dde mae hen fythynnod y rheilffordd. Cadwch lygad yn agored am y 'tai tenau' rhyyedd.

Ar ôl 400m pellach mae'r llwybr beicio yn troi'n sydyn i'r chwith. Daliwch ati i ddilyn y llwybr beicio i lawr y rhw. Pan fydd y llwybr beicio'n troi'n sydyn i'r dde, ewch i'r chwith i mewn i'r pentref, gan groesi pont garreg gyda hen flwch ffôn coch ar eich ochr chwith. Ewch ymlaen i lawr Heol yr Orsaf yn ôl i Faes Parcio De, Clydach ar waeld y bryn.

Gobeithiwn eich bod wedi mwynhau eich taith ac y byddwch am grwydro mwy o'n Llwybrau Trysor yn Nhiriwedd Ddiwydiannol Blaenafon, Safle Treftadaeth y Byd.

BLAENAVON INDUSTRIAL LANDSCAPE

TIRWEDD DDIWYDIANNOL BLAENAFON

Corridor to the Past Trail

The Trail is a circular walk of approximately 5 Kms (3.1 miles) which is suitable for families with older children and should take 1.5 hours to complete. For your own safety it is recommended that you wear stout footwear and warm waterproof clothing.

Llwybr Rhodfa i'r Gorffennol

Mae'r llwybr yn daith cylch tua 5 Km (3.1 milltir) sydd yn addas i deuluoedd â phlant hŵn a dylai gymryd tua 1.5 awr i'w gwblhau. Er eich diogelwch, awgrymir eich bod yn gwisgo esgidiau cryfion a dillad glaw, cynnes.

Information/Gwybodaeth

We hope you have fun exploring the Blaenavon World Heritage Site.

For more information visit www.visitblaenavon.co.uk or contact the Blaenavon World Heritage Centre on 01495 742333.

Gobeithiwn y cewch hwyl yn crwydro Safle Treftadaeth y Byd Blaenafon. I gael mwy o wybodaeth ewch i www.visitblaenavon.co.uk neu cysylltwch â Chanolfan Treftadaeth y Byd Blaenafon ar 01495 742333.

Tel/Ffôn: 01495 742333
www.visitblaenavon.co.uk
blaenavon.tic@torfaen.gov.uk

Aleb ! Her Chwarter Lanelli: Da iawn chi os welsosch chi Ben y Ffili! gyfeiriad y goflededd - ddwyrai'n tua 8 Km (5 milltir) i ffwrdd. Hen drôs na welsosch yr olygfâ y tro yma oherwydd y ffwrdd.
Answer to Llanelli Quarry Challenge: Well done if you spotted 'The Sugar Loaf' in a north easterly direction approximately 8 Km (5 miles) away. Hard luck if the weather has spoilt the view this time around.

